

NAMIK KEMAL'İN DÖNEMİN İKTİDARIYLA İLİŞKİSİ

Modern Türk edebiyatının kurucularından olan Namık Kemal, içinde yaşadığı dönemin, muhitin ve kendi karakterinin etkisiyle dönemin siyasî iktidarına muhalif olur. İktidarın sosyal, kültürel ve bilhassa siyasî politikalarını eleştirmeye başlayınca istenmeyen adam olur. Bunun üzerine önce Paris'e kaçar. İktidarın biraz yumuşaması üzerine İstanbul'a döner. Fakat daha şiddetli bir şekilde muhalefete devam edince, Magosa (Kıbrıs), Midilli, Rodos ve Sakız'a sürülmek mecburiyetinde kalır. Hayatının yaklaşık yarısını zindanlarda, sürgünlerde ve yurtdışında geçirse de hiçbir zaman iktidarlara biat etmez.

Anahtar Kelimeler: Namık Kemal, edebiyat, iktidar, padişah ve istibdat.

Biri maddî diğeri manevî âlemin sultanı olan hükümdârlar ile edebiyatçıların ilişkisi, insanlığın tarihi kadar eskidir. Bu ilişkide genellikle kaba gücü temsil eden mülk sultanlarının doyma bilmez bir hırsıyla, değişik argümanları kullanarak söz sultanlarını kendilerine râm etmeye çalıştıkları görülür. Çatışma temelli böyle bir ilişkide sözde sanatkarlar maddî menfaatleri manevî feyizlere, hâlis sanatkarlar ise hürriyeti esarete, izzeti zillete tercih eder. Tanzimat'tan sonra gelişen Türk edebiyatı, her iki grup sanatkarın da sayısız örnekleriyle doludur. Namık Kemal ise ikinci grubun en dikkat çeken ve en fazla ilham kaynağı olan önemli bir figürüdür.¹ Bu figürün ortaya çıkışında — Hippolyte Taine'in tabiriyle — devrin, soyun ve muhitin yadsınamaz tesiri vardır.

Namık Kemal, Osmanlı'da her anlamda ve her sahada köklü değişimlerin başlangıcı olan Tanzimat'ın ilanından bir sene sonra dünyaya gelir. Bundan sonraki yıllar; Batı'da üst üste keşiflerin, icatların, inkılapların birbirini takip ettiği, Osmanlı'da ise muttasıl arayışların, inhitatların ve inkırazların artarak yaşandığı bir dönemdir. Artık sultanlara layiha verme devri bitmiştir. Çünkü yapılacak işler — en azından ana çizgileriyle — bellidir. Zaten Tanzimat, o yapılacakların resmî ağızlarca agorada ifadesinden başka bir şey değildir. Bundan sonraki dönem icraata geç(ir)me dönemidir. Peki bu, nasıl olacaktır? Reçeteyi uygulamaktan imtina eden iktidarı, gazete başta olmak üzere her vasıtayı kullanarak halkın önünde ikaz ve icbar etmekle. Namık Kemal'in de mensubu olduğu Yeni Osmanlılar'dan Ziya Paşa'nın "Terkîb-i Bend"indeki meşhur beyiti bu hissiyatı terennüm eder:

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, sinan.citci@istanbul.edu.tr

¹ "Zamanında Namık Kemal'in nasıl bir sultan-ı edeb olduğunu o zamanı idrak etmemiş olanlar asla takdir edemezler. Bir sultan ki rikâb-ı ümeme tasalluttan müstağni ve müteeffir, yalnız vicdan-ı ümmete hükmeder, bir sultan ki önünde bir millet havf ile değil, heyecan-ı aşk ile titrerdi. Havf ile titreyen yalnız Beşiktaş ve Yıldız sarayları oldu." Süleyman Nazif, Namık Kemal, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1922/1340, s. 3.

*Nush ile yola gelmeyi etmeli tekdîr
Tekdîr ile uslanmayanın hakkı kötektir²*

Öyleyse bu hissiyatta, Çırağan Baskını'nı (1878) yapan Ali Suavi ve adamlarının yalnız olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sonrakiler için adeta bir mit haline gelen böyle muhalif ve isyankâr bir figürün ortaya çıkışında elbette Kemal'in yaratılışının da etkisi vardır. Kendi yazdıklarından ve hatıra şeklinde nakledilen rivayetlerden anlaşıldığına göre Kemal; kabına sığmayan, müteheyyic ve mütehevvir bir tiptir. Diğer taraftan zayıf ve mazluma karşı son derece müşfik ve himâ-yetkâr bir yanı vardır. Zaman ve hâdiseler ise sadece bu hissini ortaya çıkmasına ve kökleşmesine hizmet etmiştir.³ Bu hissiyatın tekemmülünde ailesinin rolü ise bir sera olmanın çok da ötesinde değildir. Niyazi Berkes, Kemal'deki istibdat aleyhtarlığının tohumlarının babası Mustafa Asım Bey tarafından atıldığını söyler.⁴ Ali Ekrem ise Mustafa Asım Bey'in ondaki inkılapçılık ve istibdat aleyhtarlığı fikrinin gelişmesine mani olmadığını söylemekle yetinir.⁵ Tanpınar, Namık Kemal'in mensup olduğu ailenin "daima saltanatın etrafında nisbî bir ikbalin tatlı veya acı cilvelerini tadarken" görüldüğünü söyler.⁶ Namık Kemal, daha sekiz dokuz yaşındayken babasından büyük cedleri Topal Osman Paşa ve Müderris Osman Paşa'nın nasıl şehit edildiğini⁷, büyükbabası ile büyük amcasının mallarının nasıl müsadere edildiğini dinleye-

² Tab' Eden: Binbaşı Hamdi Bey, *Eşâr-ı Ziyâ (Merhum Ziyâ Paşa'nın Bazı Âsâr-ı Şi'riyyesini Câmîdir)*, (Kitabın ikinci bölümü), Mihran Matbaası, İstanbul 1298, s. 11.

³ Mesela; Sofya'da bir av esnasında, bir anne karacayı vurması ve yavrularının annelerinin kanlı memelerine sarıldığını görmesi, sadece avcılığa tevbe etmesine değil, aynı zamanda mazluma karşı şefkat hislerinin de derinleşmesine sebep olur. Ali Ekrem, *Namık Kemal*, MEB Yayınları, Ankara 1998, s. 30–31.

⁴ Niyazi Berkes, "Namık Kemal'in Fikri Tekâmülü", *Namık Kemal Hakkında*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1942, s. 224.

⁵ Ali Ekrem, a.g.e., s. 15.

⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul 1988, s. 342.

⁷ Topal Osman Paşa, Nadir Şah'la savaşırken Şehr-i Zür Ovası'nda şehit olmuş; Müderris Osman Paşa ise I. Abdülhamid tarafından idam edilmiştir. Süleyman Nazif, a.g.e., s. 5.

rek büyür.⁸ Bu da çok erken yaşlardan itibaren onda “*keyfi idareye ve istibdâda*” karşı nefret duygularının ve mücadele azminin doğmasına sebep olur.⁹

Namık Kemal figürünün teşekkülünde içinde neşet ettiği muhitin ve devir devir bu muhitin farklılaşmasının da tesiri olur. Namık Kemal, hayatının ilk 17 senesini dedesinin memuriyetleri dolayısıyla gezdiği muhtelif Anadolu ve Rumeli şehirlerinde geçirir. Bu dönem, onun bir taraftan fakir ve mazlum halkı diğer taraftan devlet aygıtının muazzam gücünü görme, tanıma ve anlama devresidir. Bilhassa dedesi Abdülatif Paşa'nın iktidarın tasarruflarına bağlı olarak “*aziller ve nasıplarla*”¹⁰ sık sık yer değiştirmek mecburiyetinde bırakılması, onda “keyfokrasi”ye karşı bir nefret hissini nüvenmesine sebep olur. Fakat bu nüvenin son şekliyle arz-ı didar ettiğini görebilmek için Batı tefekkürüyle tanışacağı ana kadar beklemek gerekir. Doğal olarak o da bu arayışlar devrinde, yaşadığı muhitin tesiriyle gadrine uğradığı devlet adamlarına hicviyeler¹¹, lütfuna mazhar olduğu veya olmayı ümit ettiği devlet adamlarına kasideler¹² yazarak şiire başlar. Fakat gariptir; divan şiirinin periferisinde yazdığı şiirlerin hiçbirinde takdiri ve tehzili fazlasıyla hak eden devrin sultanına (Abdülmeccid) yer vermez.¹³

Namık Kemal, bir taraftan içinde yaşadığı muhitteki edebî ve bürokratik bütün payelerin patronaj ilişkisi üzerine kurulduğunu öğrenirken¹⁴ diğer taraftan 8–10 sene çalıştığı Tercüme Odası'nın¹⁵

⁸ Ali Ekrem, *a.g.e.*, s. 16.

⁹ Niyazi Berkes, “Namık Kemal'in Fikri Tekâmülü”, *Namık Kemal Hakkında*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1942, s. 222.

¹⁰ Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s. 224.

¹¹ Namık Kemal, dedesi Abdülatif Paşa'nın Sofya valiliğinden azledilmesine çok içerler. Bu vesileyle “*Edirne valisi İsmail Paşa'ya sunduğu bir kasidede Sofya'da çok sıkıcı bir hayat geçirdiğini söylemektedir. Kemal'in Dâsîtan-ı Sofya adlı uzun bir manzume ile müftüsinden başlayarak Sofya'nın tanınmış simalarını ve devlet memurlarını hicvettiğini görüyoruz. Sofya'dan ayrılırken de dedesinin yerine tayin olunan Edhem Paşa'yı 1273 tarihli bir kîta ile hicvetmiştir.*” Ömer Faruk Akün, “Namık Kemal” maddesi, *MEB İslâm Ansiklopedisi*, s. 56–57.

¹² Namık Kemal, Sofya'dan döndükten ve birer yıl arayla büyük babasını ve büyük annesini kaybettikten sonra yaşadığı sıkıntılardan kurtulmak için Mustafa Reşid Paşa'ya yazdığı kasidesinde “*İstanbul sokaklarında eli boş dolaştığını arz ederek, sadrazamdan inayet dilemiştir.*” Namık Kemal'in Gümrük Katipliği'ndeki memuriyeti de edebî ve bürokratik himayesine girdiği Leskofçalı Galip Bey'in tavassutuyla olur. Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 343.; Ömer Faruk Akün, *a.g.e.*, s. 57.

¹³ Mithat Cemal Kuntay, *Namık Kemal (Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında)*, c:1, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010, s. 87.

¹⁴ Namık Kemal'in arkadaşı Fâik Memduh, Abdülaziz'e yazdığı ve takdim ettirdiği iki beyitli cülûs kıtası üzerine saray kâtiibi olur. Mithat Cemal Kuntay, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁵ Tanpınar, Said Bey'in “*Bâbîâli'nin muhalefet fırkası*” dediği bu odaya “*yenilik fikirlerinin ve iştiyakının kuvvetle hâkim olduğu, büyük memleket meselelerinin daima canlı şekilde karşısına çıkacağı bir muhit*” der. Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 344.

vesâtetiyle tanımaya başladığı Avrupa'da hürriyet (liberté), müsâvat (égalité), uhuvvet (fraternité), liyakat (mérite), hukuk (droit), adalet (justice), demokrasi (démocratie), parlamento (parlement) gibi normların en yüksek değerler olarak tebcil edildiğini görür. Fakat geleceğin ihtilalcisi, bu dönemde derin bir sükût içindedir. Fakat bu sükût, korku veya tereddütten değil, yeni dünyanın ziyâdar ışıkları karşısındaki şaşkınlıktan kaynaklanır. Namık Kemal'in eski edebiyatın atmosferinden çıkışında Leskofçalı Galib'in gümrük emini olarak Trablusgarb'a gidişi (1861) etkili olduğu gibi siyasi bir figür oluşunda da Şinasi'nin Paris'e kaçıışı etkili olur.¹⁶ Şinasi'nin Paris'e kaçışını (1865) müteakip *Tasvir-i Efkâr*'da öncelikle kolera meselesi, şehir işleri, maliye işleri ve eğitim işleri gibi iktidarı rahatsız etmeyen, sosyal muhtevalı yazılar neşreder. Rahatsız olmak bir yana, bilakis “*İstanbul'un yangınlardan kurtarılması mevzuunda yazdığı makale*”den¹⁷ dolayı devrin sadrazamı Âli Paşa, memnuniyetini rütbesini terfi ettirmek suretiyle gösterir.¹⁸ Fakat her şeye rağmen o, bu dönemde gizli bir ihtilalcidir. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nde “*Aziz'i indirmek, Âli Paşa'yı atmak, Murad'ı meşrutiyet padişahı yapmak*” gibi lafları terennüm eder.¹⁹ Zaten aynı yıllarda bir dava meselesinden dolayı Abdülmeccid'in büyük oğlu Murad Efendi'yle tanışır; Kurbağalıdere'deki köşkünde ona edebiyat dersleri verir ve musahiblerinden olur.²⁰ Bir müddet sonra devrin en “*pervasız*” ve “*tesirli*” adamı sıfatıyla²¹ devlet yönetim şekli, dâhilî ve hâricî²² politikaları ile ilgili açıktan tenkit ve tekliflerde bulunmaya başlayınca, Âli Paşa, Namık Kemal'den *Tasvir-i Efkâr*'dan ayrılmasını ister. Namık Kemal, ayrılmak bir yana “*Şark Meselesi*” adlı bir seri makaleyle²³ yangına körükle gidince hem bütün matbuatı sıkı kayıtlar altına alan “*Kararnâme-i Âli*” (15 Mart 1867) ilan

¹⁶ Tanpınar bu durumu şöyle ifade eder: “*Şinasi gazetesinin başında olduğu müddetçe Namık Kemal'e kendisi olmak fırsatını vermemiştir. Beğendiği insanlara kayıtsız şartsız teslim olan uslu çocuk, o İstanbul'dan uzaklaşır uzaklaşmaz, dizginini boynuna atılmış bir küheylan gibi yerinden fırladı. Kendini hür bilmenin verdiği bir olgunlukla birbiri ardınca meselelere hücum etti.*” Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 347.

¹⁷ *Tasvir-i Efkâr*, nr. 374.

¹⁸ Ömer Faruk Akün, *a.g.e.*, s. 59. Ali Ekrem, babasına saniye rütbesi verildiğini ve bu tevcihin o zamana göre “*takdir ü taltife harikulade bir miyar*” olduğunu söyler. Ali Ekrem, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁹ Namık Kemal'in Abdülaziz'e yazdığı kaside, onu sevdiğini değil, divan geleneğini devam ettirdiğini gösterir. Mithat Cemal Kuntay, *a.g.e.*, s. 58, 122.

²⁰ Mithat Cemal Kuntay, *a.g.e.*, s. 79.

²¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 353.

²² Mithat Cemal, Namık Kemal'in “*iç politikadan ziyade dış politikayı yazdığı zaman*” daha vazih olduğunu söyler. Mithat Cemal Kuntay, *a.g.e.*, s. 64.

²³ Şark meselesi ile ilgili olarak *İbret*'te B.M. (baş muharrir) rumuzuyla üç makale çıkar. B.M., “*Şark Meselesi*”, *İbret*, Nr: 24, 23 Eylül 1288, s. 1–2.; B.M., “*Şark Meselesi*”, *İbret*, Nr: 28, 28 Eylül 1288, s. 1–2.; B.M., “*Şark Meselesi*”, *İbret*, Nr: 31, 3 Teşrinievvel 1288, s. 1–2.

olunur hem de tayini vali muavini olarak Erzurum'a çıkarılır. Fakat o, arkadaşı Ziya Paşa ile birlikte Jean Pietri'nin delâletiyle 17 Mayıs 1867'de, karısı Nesime Hanım'ı biri karnında, diğeri kucağında iki çocukla İstanbul'da bırakarak Paris'e kaçmayı tercih eder.²⁴ Bu, ifade hürriyetini ve fikir namusunu — velev pâyeler vermek suretiyle de olsa — boğmak isteyen bir iktidara karşı teslim olmamanın açıkça ifadesidir.

*Sipihrin bahtını ikbâlini hep pâymâl ettim
Hamîyyet mesleğinde terk-i evlâd ü iyâl ettim
Hayâtımdan muazzezken vatandan infisâl ettim
Sebât ü azme hâil bir denî dünya mı kalmıştır*²⁵

Abdülaziz'in Fransa ziyareti dolayısıyla Londra'ya gitmek zorunda kalınca liberalizmin payitahtında²⁶ Ziya Paşa ile birlikte *Hürriyet*'i neşre başlarlar. Hem iktidarın gadrine uğramak hem de ihtiyarî sürgün dolayısıyla memleket hâricinde nisbî bir hürriyet içinde bulunmak, onu Bâbîâlî'ye karşı daha serazat ve şiddetli, siyasî bir muhalif hâline getirir. Artık imâların ve iltizamların arkasına saklanmadan, açıktan açığa “*idarî ve içtimâî müesseselerdeki bozukluk*”lardan, ıslah çarelerinden ve meşrûti idarenin zaruretinden bahsetmeye başlar.²⁷ Bu durum, “hürriyet”i sadece resmî nutuklarda sarfedilen, yaldızlı bir kelimedden ibaret sanan²⁸ Abdülaziz'i de Âli Paşa'yı da fazlasıyla rahatsız eder. Kısa bir süre sonra Namık Kemal'in Ziya Paşa'yla arası bozulunca İstanbul, böyle kuvvetli bir muhalifi yanına çekmenin yollarını arar. Kemal de zaten bu dönemde Veliht Murad Efendi'nin daha önce kendisine gönderdiği yardımları kesmesinden ötürü açıklık kertesinde bir müzayakaya düşmüştür.²⁹ İlk hamle İstanbul'dan gelir. Bâbîâlî, Ziya Paşa'yla yollarının ayrıldığını beyan eden yazısının İstanbul'da *Terakki* gazetesinde neşrinin temin etmek suretiyle bir cemile yapar. Ardından Âli Paşa'nın arzusuyla Zaptiye Nazırı Hüsnü Paşa, mükerrer mektuplarla kendisini İstanbul'a davet eder. Diğer taraftan Viyana sefiri Haydar Bey vasıtasıyla kendisinden yazı yazmaması konusunda taahhüt alınmaya çalışılır. Fakat “*hürriyet fedâisi*”, hiçbir şart ve kaydı kabul etmemekte ısrar edince, gecikmeli olarak 22 Teşrinisani 1870 tarihinde İstanbul'a gelir.

²⁴ Ömer Faruk Akün, a.g.e., s. 59–60.; Mithat Cemal Kuntay, a.g.e., s. 110.

²⁵ Önder Göçgün, *Namık Kemâl'in Şairliği ve Bütün Şiirleri*, AKM Yayınları, Ankara 1999, s. 336.

²⁶ Abdülhak Hâmid, “Hyde Park'tan Geçerken” adlı şiirinde “*Acep hürriyeti ey kuş, bu milletten mi öğrendin?*” der. Abdülhak Hâmid Tarhan, “Hyde Park'tan Geçerken”, *Bütün Şiirleri* – 3, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, s. 119. İstibdat ve hürriyet kavramları üzerine çok kafa yormuş olan Vittorio Alfieri de otobiyografisinde mükerreren İngiltere'yi, dönem Avrupasının en liberal ülkesi olarak tasvir eder. Detaylı bilgi için bkz. Vittorio Alfieri, *The Autobiography of Vittorio Alfieri: The Tragic Poet*, Forgotten Books, England 2013.

²⁷ Ömer Faruk Akün, a.g.e., s. 60.

²⁸ Mithat Cemal Kuntay, a.g.e., s. 119.

²⁹ Mithat Cemal Kuntay, a.g.e., s. 93.

Yaklaşık 3,5 senelik Avrupa intibalarının neşrini arzu etmesine³⁰ rağmen, İstanbul'a avdetinden Âli Paşa'nın ölümüne (7 Eylül 1871) kadar geçen zamanda hiçbir yazı faaliyetinde bulunmaz.³¹ Fakat bu, onun hiçbir şey yapmadığı anlamına gelmez. Bazı fıkralarından Kemal'in bu dönemde bazı gençleri etrafına toplayıp şifahî münakaşalarda bulunduğu anlaşılıyor.³² Tanpınar, Namık Kemal ve arkadaşlarının o dönemdeki hayatları için “*münasip vakit ve imkân beklemektir*” denilebileceğini söyler.³³ Hastalığı³⁴ ve ölümü³⁵ dolayısıyla Âli Paşa'nın aleyhinde yazdığı, oldukça ağır hakaretleri ihtiva eden şiirler, Âli Paşa'yla olan ilişkisinin zamanla nefret boyutlarına ulaştığını gösterir. Âli Paşa'nın ölümü, Mahmut Nedim Paşa'nın sadarete geçişi ve umumî af ilanı; Namık Kemal ve Avrupa'dan dönen arkadaşları Nuri, Reşad ve Ebüzziya Tevfik Beyler için *İbret* gazetesine sürdürülecek yeni bir yayın döneminin başlamasına zemin hazırlar.³⁶ Dönemin basını muvafık ve muhalif cepheleriyle dual bir görünüm sergiler: bir tarafta *Basîret* ve *Hakâyik'ul-Vekâyi*' gibi iktidara dalkavukluk edenler, diğer tarafta *Diyojen*, *Hadika* ve *İbret* gibi muhâlefet cephesini temsil edenler.³⁷ Daha beyannamesiyle “*iktidara açıktan açığa harp ilan*” eden³⁸ *İbret*, Mahmut Nedim Paşa idaresi hakkındaki tenkit³⁹ ve tarizleri⁴⁰ ve Filip Efendi'nin *Hakâyik'ul-Vekâyi*'si ile girdiği münakaşalar⁴¹ üzerine, çok geçmeden, 19. sayıda çıkan “*Garez Marazdır*” yazısı bahane edilerek kapatılır ve muharrirleri taşrada memuriyetle İstanbul'dan uzaklaştırılır. Bu arada Namık Kemal de Gelibolu'ya mutasarrıf olarak gön-

³⁰ Mustafa Nihat Özön, *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1938, s. 2.

³¹ Ömer Faruk Akün, a.g.e., s. 61.

³² Niyazi Berkes, a.g.e., s. 231.

³³ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s. 352.

³⁴ Yağmaya başladı güz bârânı
Müjdeler teşne-dilân-ı vatana
Ger çıkıp kavli-etibbâ sâdık
Sadr-ı Âli geberirse bu sene
Dinleyin nushumu, ey vârisler!
Vermeyin pâre mezara, kefene;
Naş-ı murdârını seylâba atın:
Sürütürler köpeği öldürene.

Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1964, s. 647.

³⁵ Düzaha gitmiş idi süz-ı fuâdından Fuâd
Sadri da sadr illeti mahv ü adim etdi hele
Hâke defn etdiklerinde söyledim târihini
Yire geçdi sadr-ı Âli, vardı derk-i esfele

Önder Göçgün, a.g.e., s. 413.

³⁶ Ömer Faruk Akün, a.g.e., s. 61.

³⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s. 354–355.

³⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s. 354.

³⁹ Namık Kemal'in tenkitlerinin ve Mahmut Nedim Paşa ile ihtilafının temelinde söz konusu sadrazamın izlediği Rus yanlısı politika vardır. Selahattin Çitçi, “Namık Kemal'in Eserlerinde Rusya ve Ruslar”, *Türkiyat Mecmuası*, c. 25/1, Bahar 2015, s.33.

⁴⁰ Mustafa Nihat Özön, a.g.e., s. 16.

⁴¹ Mustafa Nihat Özön, a.g.e., s. 19, 23–27.

derilir. Fakat Kemal orada da boş durmaz ve *Diyojen*'e gönderdiği imzasız yazılarla Mahmut Nedim Paşa'yı ve takip ettiği politikayı sert bir şekilde eleştirmeye devam eder.⁴² "Hirrenâme"⁴³, "Kedi Mersiyesine Nazire"⁴⁴ ve "Kedi İle Fare Beyninde Muhavere"⁴⁵ başlıklı hicviyelerin hedefinde hep "imparatorluğun habis talihi"⁴⁶ olan Mahmut Nedim Paşa vardır. Bilahare liberal⁴⁷ sadrazam Midhat Paşa'nın tavassutuyla üç ay sonra İstanbul'a döner.⁴⁸ Tekrar *İbret*'in başına geçen Namık Kemal'in muhalefeti bu sefer daha da şiddetlenir. Bir taraftan matbuata ve kitap neşriyatına yapılan sansürü, diğer taraftan Mısır ve memleketeyn meselelerini, Rusya'nın Balkanlardaki panslavist faaliyetlerini, Avrupa'ya yapılan borçları ve yönetim bozukluklarını ağır bir dille eleştirir.⁴⁹ Aynı günlerde temsili yapılan *Vatan Yahut Silistre*'nin gördüğü rağbetin *İbret*'e aksetmesi, gazetenin 5 Nisan 1873 tarihinde kapatılmasına sebep olur. Namık Kemal de zahiren muzır neşriyatta bulunduğu, hakikatte ise Velihaht Murad Efendi'yle irtibatı olduğu için⁵⁰ Abdülaziz'in fermanıyla 9 Nisan 1873 tarihinde, kalebent olarak Magosa'ya sürülür.⁵¹ Fakat hususi dostları vasıtasıyla saraya yakın ricalden bazı kimselerle münasebet ve muhabereleri devam eder. Velihaht Murad Efendi de "uzun müddet kendisine ve ailesine yardım" eder.⁵² Abdülaziz, yeğeni'nin Jön Türklere yardım ettiğini haber alınca Murad Efendi'nin aylığında kısıtlama yapar. Bu durum doğal olarak Namık Kemal'in ve ailesinin maişet sıkıntısı çekmesine sebep olur.⁵³ Namık Kemal'in 38 aylık Magosa sürgünlüğü, Abdülaziz'in hal'i üzerine son bulur. V. Murad'ın cülusunu müteakip çıkan afla 19 Haziran 1876'da İstanbul'a döner.⁵⁴ V. Murad'ın akli muvazenesini kaybetmesi üzerine 31 Ağustos 1876 tarihinde II. Abdülhamid meşrutiyeti ilan edeceğine dair verdiği söz üzerine tahta geçer. Namık Kemal'i

⁴² Selahattin Çitçi, *a.g.e.*, s. 33.

⁴³ ..., "Meraklı Bir Beyin Sevgili Pamuk Kedisi Bir Cenkte Farelerin Vücuduna Açtığı Yaralardan Gözden Nihân Olması Üzerine Söylediği Mersiye-i Mütihazirânedir", *Diyojen*, Nr: 128, 2 Ağustos 1288, s. 2-3.

⁴⁴ ..., "128 Numaralı Nüşamızda Münderic Kedi Mersiyesine Erbâb-ı Kaleminden Bir Zâtın Naziresidir", *Diyojen*, Nr: 133, 16 Ağustos 1288, s. 2-3.

⁴⁵ ..., "Kedi İle Fare Beyninde Bir Muhâvere", *Diyojen*, Nr: 136, 29 Ağustos 1288, s. 1-2.

⁴⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 356.

⁴⁷ Abdülhak Hâmid, *Liberte* adlı alegorik eserinde Midhat Paşa'yı Liberal tiplmesiyle anlatır.

⁴⁸ Ömer Faruk Akün, *a.g.e.*, s. 61-62.

⁴⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 355-358.

⁵⁰ Ali Ekrem, Velihaht Murad Efendi'nin Namık Kemale "meftun" olduğunu ve babasının velihaht üzerinde kuvvetli nüfuzunun olduğunu birinci derecede bir müşahit sıfatıyla söyler. Ali Ekrem, *a.g.e.*, s. 71-72.

⁵¹ Ömer Faruk Akün, *a.g.e.*, s. 62.

⁵² Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 360.; Namık Kemal'in eşi Nesime Hanım ve çocukları Feride ile Ali Ekrem, o günlerde Çukurçesme'de ikamet eder. Mithat Cemal Kuntay, *a.g.e.*, s. 80.

⁵³ Mithat Cemal Kuntay, *a.g.e.*, s. 80-81.

⁵⁴ Ömer Faruk Akün, *a.g.e.*, s. 63.

de şûrâ-yı devlette ve Kânûn-ı Esâsi'yi hazırlayacak heyette azalık gibi mühim vazifelere tayin eder.⁵⁵ Hatta Ali Ekrem'in şahadetiyle yeni padişah, "Kemal'i haftada iki üç defa huzuruna kabul ederek millete tam bir hürriyet vermek için nasıl bir Kânun-ı Esâsi yapmak lazım geleceğine dair onunla müşaverelerde bulundu(r)".⁵⁶ Nitekim Sultan Hâmid, söz verdiği gibi 23 Aralık 1876'da Kânûn-ı Esâsi'yi de ilan eder. Fakat bilahare memleketin bu ilk anayasasını hazırlayanları birer birer payitahttan uzaklaştırma politikasını devreye sokunca, Namık Kemal'in de padişahla arası açılmaya başlar. Fakat II. Abdülhamid, 93 Harbi'nin başladığı, vatan ve millet hislerinin kabardığı bu nazik dönemde, halkın nezdinde "vatan fedaisi" diye bilinen Namık Kemal'i doğrudan karşısına almak istemez. Aksine İstanbul'da kurulan Hediye-i Askeriyye Cemiyeti'ne aza tayin ederek güya hakkındaki tevccühünü gösterir.⁵⁷ Sadrazam Midhat Paşa'nın, pek çok sebebe munzam olarak II. Abdülhamid'in ısrarlarına rağmen Namık Kemal'i taşra memuriyetlerine göndermemesi, en sonunda kendisinin azline ve Avrupa'ya teb'idine, Namık Kemal'in de bir bahaneyle⁵⁸ tevkif ve hapsine sebep olur.⁵⁹ İki aylık bir istintaktan sonra Suphi Paşa mahkemesinin beraat kararı vermesi, davanın divan-ı âliye sevkine müncer olur. Geçen süre içinde divan-ı âlinin kurulamaması kendisini mahkumiyetten kurtarsa da 19 Temmuz 1877'de Midilli'ye sürülmekten kurtaramaz.⁶⁰ Namık Kemal, Midilli'de iki buçuk sene ikamete memur/mecbur olduktan sonra Mahmut Nedim Paşa'nın II. Abdülhamid'e: "Kemal Bey'i Midilli'den firar ettirmemek için en müessir çare, kendisini Midilli'ye mutasarrıf tayin etmektir. Bir kere devlet hizmetine girerse memuriyetine hayatını vakfeder." Yollu kurnazca teklifi üzerine Midilli mutasarrıflığına tayin edilir⁶¹. Kemal'in bundan sonraki hayatını önemli bir kısmı — ki II. Abdülhamid'in dizginleri bütünüyle eline aldığı döneme tekabül eder — Midilli'de, son yılları da Rodos ve Sakız mutasarrıflıklarında imar ve ıslah faaliyetleriyle geçer⁶². "Kemal'e burada iken Abdülhamid'e gönderdiği bir eserden dolayı Bâlâ rütbesi veril(ir) ve 1882'de ikinci rütbeden Nişân-ı Osmanî ile taltif edil(ir)"⁶³. Buna rağmen onun II. Abdülhamid hakkında pozitif düşüncelere sahip

⁵⁵ Ömer Faruk Akün, *a.g.e.*, s. 63.

⁵⁶ Ali Ekrem, *a.g.e.*, s. 78.

⁵⁷ Ali Ekrem, *a.g.e.*, s. 79.

⁵⁸ Altıncı Kostaki isminde bir Rum'un Damat Mahmut Paşa vasıtasıyla takdim ettiği jurnale göre Namık Kemal, güya "bir mecliste Eşşeyü lâ-yüsennâ illâ fekad yüselles (Bir şey ikileşmez, ancak üçleşmek şartıyla iki olur) mısramı okumuş, bundan maksadı da iki padişah hallolunduğu gibi üçüncüsü de hallolunur demekmiş ve vatanda cumhuriyet ilanına çalışıyormuş." Ali Ekrem, *a.g.e.*, s. 79-80.

⁵⁹ Ömer Faruk Akün, *a.g.e.*, s. 63-64.

⁶⁰ Ömer Faruk Akün, *a.g.e.*, s. 64.

⁶¹ Ali Ekrem, *a.g.e.*, s. 83.

⁶² Ömer Faruk Akün, *a.g.e.*, s. 64-65.

⁶³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 365.

olduğunu söylemek kesinlikle mümkün değildir. Nitekim onun için yazdığı bir hicviyesinde, “*devr-i şeâmet*” diye tanımladığı ahd-i saltanatında, ihdas ettiği kanunlar ve icra ettiği zulümlerle dini ve devleti mahvettiğini ve ülkeyi yıkılmanın eşğine getirdiğini söyler.⁶⁴ Tanpınar, Kemal’in II. Abdülhamid’e takdim ettiği arızalara⁶⁵ dayanarak, bu dönemde onun ihtiyaç ve zaruret nispetinde sarayla irtibat hâlinde olduğunu söyler.⁶⁶ Yine Tanpınar, bu dönemde dava arkadaşlarının her biri bir yere dağıldığı için Namık Kemal’in ümidinin iflas ettiğini ve gittikçe Hâmid-Ekrem-Sezâî nesline benzediğini ve o nesle rehber

likle iktifa ettiğini söyler.⁶⁷ Memuriyeti dolayısıyla imar ve ıslah faaliyetleriyle iştigalleri bir tarafa bırakılacak olursa, Namık Kemal’in son yıllarında daha ziyade ilmî ve edebî çalışmalarla meşgul olmasını, onun da Ahmet Midhat ve Abdullah Cevdet gibi eğitimin önemini daha derince anlamasıyla izah edebiliriz. Zira zaman ve hâdiseler, ona da göstermiştir ki fertlerde ve cemiyette makes bulmayan hukuk nosyonu ve demokrasi bilinci gibi kavramların politik sahada başarılı olması mümkün değildir.

BİBLİYOGRAFYA

1. AKÜN, Ömer Faruk, “Namık Kemal” maddesi, *MEB İslâm Ansiklopedisi*.
2. ALFIERI, Vittorio, *The Autobiography of Vittorio Alfieri: The Tragic Poet*, Forgotten Books, England 2013.
3. Ali EKREM, *Namık Kemal*, MEB Yayınları, Ankara 1998.
4. BERKES, Niyazi, “Namık Kemal’in Fikri Tekâmülü”, *Namık Kemal Hakkında*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1942.
5. BİNBAŞI, Hamdi Bey, *Eşâr-ı Ziyâ (Merhum Ziyâ Paşa’nın Bazı Âsâr-ı Şi’riyyesini Câmîdir)*, (Kitabın ikinci bölümü), Mihran Matbaası, İstanbul 1298.
6. ÇİTÇİ, Selahattin, “Namık Kemal’in Eserlerinde Rusya ve Ruslar”, *Türkiyat Mecmuası*, c. 25/1, Bahar 2015.
7. DİYOJEN, *128 Numaralı Nüşamızda Münderic Kedi Mersiyesine Erbâb-ı Kaleminden Bir Zâtın Naziresidir*, Nr: 133, 16 Ağustos 1288, s. 2–3.
8. DİYOJEN, “Kedi İle Fare Beyninde Bir Muhâvere”, Nr: 136, 29 Ağustos 1288, s. 1–2.
9. DİYOJEN, “Meraklı Bir Beyin Sevgili Pamuk Kedisi Bir Cenkte Farelerin Vücûduna Açtığı Yaralardan Gözden Nihân Olması Üzerine Söylediği Mersiye-i Mütéhassirânedir”, *Diyojen*, Nr: 128, 2 Ağustos 1288, s. 2–3.
10. İBRET, “Şark Meselesi”, *İbret*, Nr: 24, 23 Eylül 1288, s. 1–2.
11. İBRET, “Şark Meselesi”, *İbret*, Nr: 28, 28 Eylül 1288, s. 1–2.
12. İBRET, “Şark Meselesi”, *İbret*, Nr: 31, 3 Teşrinievvel 1288, s. 1–2.
13. GÖÇGÜN, Önder, *Namık Kemâl’in Şairliği ve Bütün Şiirleri*, AKM Yayınları, Ankara 1999.
14. KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1964.
15. KUNTAY, Mithat Cemal, *Namık Kemal (Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında)*, c:1, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010.
16. ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1938.
17. SÜLEYMAN NAZİF, *Namık Kemal*, İkdâm Matbaası, Dersâadet 1922/1340.
18. TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul 1988.
19. TARHAN, Abdülhak Hâmid, “Hyde Park’tan Geçerken”, *Bütün Şiirleri — 3*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.
20. UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Namık Kemal’in Abdülhamid’e Takdim Ettiği Arızalarla Ebuzziya Tefvîk Bey’e Yolladığı Bazı Mektuplar”, *Belleten*, XI, nr. 42, 1947.

⁶⁴ Önder Göçgün, *a.g.e.*, s. 438.

⁶⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Namık Kemal’in Abdülhamid’e Takdim Ettiği Arızalarla Ebuzziya Tefvîk Bey’e Yolladığı Bazı Mektuplar”, *Belleten*, XI, nr. 42, 1947, s. 237–297.

⁶⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 366.

⁶⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.e.*, s. 366–367.

Чітчі Сінан Мустафа

ПОЕТИЧНИЙ СВІТ НАМИКА КЕМАЛЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ СТОСУНКІВ ІЗ ВЛАДОЮ

Намик Кемаль — один із засновників модерної турецької літератури, який кардинально не вписується в рамки свого часу й оточення, значно їх випереджаючи. Відтоді як письменник критично виступив супроти суспільних та культурних обмежень, а також управлінської політики, він став персоною non grata в Туреччині. У зв'язку з цим емігрує до Парижа. До Істанбула ж повертається лише тоді, коли султан пом'якшує своє ставлення до опонентів. Коли ж Кемаль знову починає гостро критикувати державних правителів, зазнає чергових репресій і відбуває заслання у Фамагусті, на островах Лесбос, Родос, Хіос. І хоча письменник значну частину свого життя провів в ув'язненні, на засланні, далеко від Батьківщини, однак це аж ніяк не зламало і не впокорило його.

Ключові слова: Намик Кемаль, література, влада, султан, деспотизм.

Citci Sinan Mustafa

NAMIK KEMAL'S POETIC WORLD THROUGH A PRISM OF HIS RELATIONSHIPS WITH AUTHORITY

Namik Kemal is one of the founders of modern Turkish literature, who absolutely does not fit the frameworks of his time and social environment, leaving them behind. Since the writer critically stood against social and cultural restrictions and management policy, he became persona non grata in Turkey. He immigrated to Paris because of it for the first time. He came back to Istanbul only when the Sultan made his attitude more tolerant to the opponents. When Kemal began acutely criticize government rulers again, he suffered from further repressions and served an exile in Famagusta, on the islands of Lesbos, Rhodes, Chios. And although the writer spent much of his life in detention and in exile, far from the motherland, it didn't not break and curb him.

Key words: Namik Kemal, literature, authority, sultan, despotism.